

УДК 332

Л. М. Тарасенко,
к. е. н., проф.,

Макіївський економіко-гуманітарний інститут

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ АНТИКРИЗОВОЇ ПОЛІТИКИ НА РИНКАХ ТЕПЛОВОЇ ЕНЕРГІЇ

В статті розглянуто та наведено обґрунтування теоретичних підходів до систематизації кризових явищ на ринках теплової енергії і означені пріоритетні напрями формування і реалізації антикризової політики в системах теплопостачання регіонів.

Вступ. Забезпечення економіки і населення країни тепловою енергією є однією із важливіших складових діяльності як центральної, так і місцевої влади, одним із головних завдань забезпечення гідної якості життя людини та соціально-економічної стабільності суспільства. Разом з тим, тепла енергетика та сфера споживання теплової енергії нашої держави перебувають в кризовому стані, що негативно впливає на рівень енергетичної та національної безпеки країни. Серед головних факторів, які суттєво впливають на існуючу ситуацію на сам перед незадовільний технічний стан об'єктів теплової енергетики і житлового фонду, що призводить до надмірних втрат теплової енергії на всіх етапах її обертання, недосконале законодавство та система ціноутворення, не стимулюють впровадження заходів щодо підвищення енергоефективності, відсутність необхідних інвестиційних коштів та ін. Як наслідок, якість забезпечення споживачів тепловою енергією можливо охарактеризувати як наднизьке, температурні умови в більшості будівель є досить дискомфортними, а в окремих містах відбуваються навіть системні кризи, що призводять до порушення роботи системи життєзабезпечення.

Дослідженню проблем, пов'язаних із функціонуванням і розробкою стратегії розвитку ринків енергоресурсів та паливно-енергетичного комплексу України, присвячені роботи багатьох учених і дослідників, як вітчизняних так і закордонних, а саме: О. Данилова, А. Долінського, О. Залуниної, З.Люльчак, О. Мельниченка, Х. Притули, В. Розена, Л. Шалабая [1-7] та ін. Однак попри численність публікацій та наукових досліджень стосовно умов запобігання кризових явищ на ринках теплової енергії, ця проблема залишається недостатньо вивченою.

Метою даної статті є систематизація кризових явищ на ринках теплової енергії з метою виявлення найбільш впливових на роботу цієї складної та необхідної складової якісного життя і розвитку суспільства та визначення пріоритетів формування і розвитку антикризової політики в цій галузі.

Основні результати. На сьогодні ринки теплової енергії України знаходяться в майже критичному стані. Енергетична криза має різні форми прояви, викликані відповідними чинниками, які представлені в таблиці 1.

Таблиця 1. Чинники і форми кризових явищ на ринках теплової енергії.

Ендогенний чинник	Форма кризи	Екзогенний чинник	Форма кризи
Підвищений знос фондів	Відтворювальна	Неплатежі	Фінансова
Відсутність координації в розвитку енергосистем	Дезінтеграційна	Інфляція	Інвестиційна
Нераціональна структура енергоспоживання	Структурна	Структурні зрушення в господарстві; спад виробництва в промисловості	Інвестиційна, фінансова
Забруднення природного середовища	Екологічна		

Розглянемо їх більш детально.

Ендогенні чинники

Знос основних виробничих фондів. Наростаючий фізичний знос виробничого апарату теплоенергетики є чинником відтворювальної форми енергетичної кризи (рівень зносу можна визначити по частці основного устаткування, що повністю виробило свій ресурс). Підвищений знос вимагає відвернення значних засобів на проведення планових і аварійних ремонтів, обмежує можливість фінансування введень нових потужностей, веде до різкого наростання витрат палива, погіршення якості природного середовища. Проте головне полягає в тому, що підвищений знос і низький коефіцієнт вибуття в теплоенергетиці з часом можуть викликати необхідність регламентувати споживання енергії і гальмують процеси теплофікації і енергозбереження (у зв'язку із заміною електроенергією дефіцитних видів органічного палива).

Відсутність координації в розвитку енергосистеми. Ринкові перетворення і реструктуризація теплоенергетики повинні приводити до зосередження функцій виробництва, передачі і розподілу теплоенергії в різних енергокомпаніях. При цьому якість їх менеджменту і інвестиційні можливості можуть істотно розрізнятися. Якщо взаємодія між цими організаціями не налагоджена належним чином, то може виникнути втрата керованості в розвитку енергосистем як єдиних технологічних комплексів. Так, введення потужностей і споруда нових мереж здійснюватимуться розузгодив. Таким чином, вже зараз в багатьох регіонах пропускна спроможність міських розподільних мереж перешкоджає подальшому зростанню теплових навантажень. В результаті під загрозою виявляється забезпечення попиту на енергію і потужність у нових споживачів з відповідними негативними наслідками для економічного і соціального розвитку регіону. Цю форму кризи назвемо дезінтеграційною; вона породжується неефективними рішеннями в області реформування галузі.

Нераціональна структура енергобалансу. Структуру регіонального енергобалансу треба оцінювати в двох аспектах. По-перше, з погляду її відповідності забезпеченості регіону окремими енергоресурсами, тобто через співвідношення виробництва даного енергоносія на території регіону і потреби в нім. По-друге, в

якісному аспекті, зокрема через аналіз рівня теплофікації виробничого сектора і побутової сфери. Важливо, що ці оцінки знаходяться у взаємозв'язку. Так, чим менше забезпеченість структури балансу власними якісними джерелами паливостачання (наприклад, природним газом), тим вище повинен бути рівень електрифікації, тобто частка електроенергії в структурі енергоспоживання регіону (звичайно, за інших рівних умов). Адже електроенергія може вироблятися на інших первинних енергоресурсах, включаючи НВІЕ і ядерне паливо, причому на території даного регіону.

Нераціональна структура енергобалансу регіону провокує так звану структурну форму кризи в енергетичному комплексі. Вона веде до періодичних збоїв в надійності і якісних параметрах енергопостачання, робить украй невизначеними перспективи економічного розвитку і підвищення рівня життя населення. Неадекватна потребам структура енергоспоживання іноді консервує значні резерви потенційних робочих місць, які можна було б створити за рахунок введення нових енергетичних потужностей і реалізації місцевого енергопотенціалу.

Забруднення природного середовища. Екологічний аспект енергетичної кризи можна оцінити за допомогою набору показників: по внеску теплової енергетики в наднормативне забруднення по окремих інгредієнтах забруднюючих речовин і елементах природного середовища; рівню і динаміці викидів котельних і споживчих установок, що використовують органічне паливо, з розрахунку на одиницю площі території регіону; наявності майданчиків для нових потужностей (у мегаватах встановленої потужності ТЕС, ТЕЦ, АЕС); результатам соціологічних опитів, що виявляють відношення населення регіону до розміщення нових АЕС і ТЕС на твердому паливі; статистиці аварійних ситуацій в енергетиці з нанесенням збитку населенню і природному середовищу. У результаті експертно визначаються характер і глибина екологічної форми кризи.

Необхідно відзначити, що скорочення дії енергетичних об'єктів на навколишнє середовище вдається добитися, як правило, із значними витратами засобів. Часто, щоб укластися в екологічні нормативи, доводиться перекидати устаткування на дефіцитніші і дорожчі види палива, що купуються в інших регіонах. В деяких випадках рівень фоновий забруднення поблизу населених пунктів не дозволяє взагалі споруджувати там нові ТЕС, що створює великі труднощі з вибором майданчиків і забезпеченням будівництва робочою силою. В той же час треба визнати той факт, що встановлені достатньо жорсткі природоохоронні нормативи не завжди мають технологічне забезпечення, тобто не виконуються у зв'язку з відсутністю вітчизняного екологічно чистого устаткування. Таке положення ще більш посилює кризові явища в природному середовищі.

Негативне відоношення місцевих властей і населення до розвитку теплової енергетики може серйозно поглибити енергетичну кризу, блокуючи процес теплофікації і економічного зростання. Іноді це пояснюється пануючими в суспільстві упередженнями або політичними чинниками, але часто і об'єктивною ситуацією, пов'язаною з поляганням природного середовища в регіоні. Велике значення тому має аналіз дійсних причин соціальної неприйнятності енергетичних об'єктів деяких типів, щоб на цій основі виробити програму антикризових дій в екологічній і соціальній сферах.

Екзогенні чинники

Неплатежі споживачів за поставлені енергоносії. Погіршення платіжної дисципліни викликає гострий дефіцит оборотних коштів енергокомпаній і проблеми з оплатою постачань палива, проведенням ремонтів енергоустаткування, виплатами заробітної плати. Подібна фінансова форма кризи кінець кінцем надає сильну гальмуючу дію на інвестиційні процеси в теплоенергетиці і, зокрема, різко знижує привабливість галузі для зовнішніх інвесторів.

Інфляційні процеси. Інфляція породжує інвестиційну форму кризи в теплоенергетиці - галузі, яка відрізняється значною капіталоємністю і тривалими термінами окупності інвестицій. Так, при регульованих тарифах на теплоенергію зростання цін на паливо і матеріально-технічні ресурси, вимушене підвищення заробітної плати персоналу енергокомпаній істотно знижують власні інвестиційні можливості регіональної теплоенергетики. При цьому накопичені амортизаційні фонди не в змозі покрити зростання цін на інвестиційні ресурси, централізовані капіталовкладення практично виключені, а приватний капітал в умовах прогресуючої інфляції в теплоенергетику спрямувати не буде.

Спроби вирішити проблему інвестицій шляхом підвищення тарифів з урахуванням інфляційних очікувань здатні викликати прямо протилежний результат. По-перше, це ще один стимул прискорення інфляції. По-друге, ціни, що підвищилися в результаті зростання тарифів, на матеріально-технічні ресурси з певним лагом повернуться в теплоенергетику, знов збільшуючи її виробничі витрати. Таким чином, теплоенергетика внесе свій внесок до розкручування інфляційної спіралі і сама постраждає від цього. По-третє, деякі електроємні підприємства, попит на продукцію яких сильно залежить від цін, унаслідок різкого підвищення енергетичних витрат повинні будуть піти на скорочення об'ємів виробництва.

Структурні зрушення в економіці. Загальний спад виробництва і його структурно-отраслеві форми є сильнодіючими екзогенними чинниками інвестиційної і фінансової криз в регіональному енергетичному комплексі. Інвестиційна криза заглиблюється в результаті скорочення виробництва в галузях інвестиційного комплексу (машинобудуванні, промисловості будматеріалів, будівництва), а також із-за децентралізації матеріально-технічного постачання і зволікання з формуванням нових, ринкових структур в цій сфері.

Структурна перебудова у напрямі зниження частки енергоємних виробництв, ймовірно, викличе відносно зменшення попиту на енергетичні ресурси, зокрема теплову енергію. Якщо все це супроводжуватиметься гіперінфляцією і загальним довготривалим спадом промислового виробництва в країні і регіоні, то виникнуть проблеми з формуванням оборотних коштів енергокомпаній. Інакше кажучи, теплоенергетика увійде до смуги фінансової кризи, якщо, звичайно, не будуть прийняті відповідні попереджуючі заходи.

Рівні інвестиційної і фінансової криз в енергетиці регіону можна оцінити кількісно. Наявність і глибину інвестиційної кризи пропонується визначати за допомогою співвідношення між реально можливими і необхідними об'ємами капіталовкладень для забезпечення простого і розширеного відтворення фондів. Фінансова криза встановлюється виходячи з дефіциту оборотних коштів енергокомпанії і наявності джерел його фінансування.

Висновки. Чинники формування окремих різновидів кризових явищ в теплоенергетиці регіону виділені і сформульовані таким чином, що з'являється можливість визначити в першому наближенні факт і рівень кризи, щоб встановити цілі, пріоритети і засоби здійснення антикризової політики. Це стосується на сам перед ринків теплової енергії, оскільки в ній, з причини високої вартості теплової енергії і низької платоспроможності споживачів (особливо населення), сумісна наявність всіх приведених чинників створюють синергетичний ефект, який суттєво збільшує вплив кожного з них на роботу галузі.

Враховуючи важливі суспільні функції, що покладаються на регіональну теплоенергетику, формування її нової високоєфективної структури повинне стати ключовим напрямом енергетичної політики регіонів України. В рамках даного напрямку повинні розглядатися наступні пріоритети:

- проведення реструктуризації теплоенергетики та побудову її роботи за ринковими законами;
- впровадження гнучкої системи тарифів;
- здійснення високоєфективної теплофікації населених пунктів перш за все на основі впровадження когенераційних установок і впровадженні технологій електрообігріву;
- реалізація місцевого енергопотенціалу за допомогою розвитку установок, що використовують нетрадиційні поновлювані джерела енергії;
- координація розвитку окремих об'єктів регіональної теплоенергетики, що знаходяться у веденні різних власників;
- залучення енергетичних компаній до діяльності по підвищенню енергоефективності в споживчому секторі регіону;
- формування і підтримка конкурентного середовища в регіональній теплоенергетиці.

Важливо, що приведена система пріоритетів може також скласти універсальну основу енергетичної політики розвитку теплостачання в будь-якому регіоні. Засоби реалізації вказаних пріоритетів, що розробляються в рамках енергетичної програми, включатимуть організаційно-технічну концепцію регіональної теплоенергетики, адекватні нею методи стимулювання і механізми відбору інвесторів.

На нашу думку необхідно розробити мотиваційний механізм направлений на підтримку впровадження і реалізації таких пріоритетів антикризової політики, як залучення територіальної генеруючої компанії до роботи по підвищенню енергоефективності в споживанні, створенню конкуренції в регіональному контурі і напрямку інвестицій в модернізовану теплоенергетику.

Література

1. Данилов О. Л. Энергосбережение в теплоэнергетике и теплотехнологиях / О. Л. Данилов. – М.: Моск. энергет. ин-т (Технический ун-т), 2010. – 188 с.
2. Долінський А.А. Энергозбереження та екологічні проблеми енергетики / А.А. Долінський// Наука та інновації: Науково-практичний журнал (3 2-го пів. 2009р. у бібліотеку не підписано). К.: Видавничий дім "Академперіодика" (Україна). 2006. № 2.– С.19–28.
3. Залунина О.М. Оценка состояния регионального энергетического комплекса с использованием дискриминантного анализа / Розен В.П. // Энергетика: економіка, технології, екологія. – 2009, №1, с.9-11.
4. Стратегії розвитку та регулювання регіонального ринку теплової енергії. Автореф. дис. канд. екон. наук: 08.02.03 : [Електрон. ресурс]/ З.С.Люльняк; Нац. ун-т "Львів. політехніка". – Л., 2007. – 24 с. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/ard/2007/07lzsrt.zip>.
5. Мельниченко О.В.. Стан систем тепlopостачання міст України та напрями удосконалення їх роботи. - Нова тема, 2009, №2, с.44-48: [Електрон. ресурс]. –Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/natura/Ntema/2009_1.pdf.
6. Пригула Х. Формування енергетичного балансу України / Х. Пригула // Регіональна економіка: Науково-практ. журн. Львів (Україна). 2006. № 3. – С.41–50.
7. Стратегічні засади розвитку регіональної теплоенергетики: Автореф. дис. канд. екон. наук: 08.10.01: [Електрон. ресурс]/ Л.П Шалабай НАН України. Ін-т регіон. дослідж. – Л., 2004. – 12 с. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/ard/2004/04z1prtt.zip>.

Стаття надійшла до редакції 08.08.2012 р.

ТОВ "ДКС Центр"